

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ГАЙТАН В. В.,
аспірант кафедри філософії
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 342.72/73:007:316.7.001.73

**ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ**

Стаття присвячена проблематиці правової природи інформаційних прав людини в системі прав людини та громадянина. У роботі представлений аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів на предмет закріплення досліджуваної категорії. Запропоновано авторське визначення дефініції «інформаційні права людини», надана системна оцінка їх правовій природі, розкрито співвідношення понять «інформаційні права людини» та «право на інформацію».

Ключові слова: інформація, права людини, інформаційні права людини, право на інформацію, покоління прав людини.

Статья посвящена проблематике правовой природы информационных прав человека в системе прав человека и гражданина. В работе представлен анализ международных и национальных нормативно-правовых актов на предмет закрепления исследуемой категории. Предложено авторское определение дефиниции «информационные права человека», предоставлена системная оценка их правовой природы, раскрыто соотношение понятий «информационные права человека» и «право на информацию».

Ключевые слова: информация, права человека, информационные права человека, право на информацию, поколения прав человека.

The article is devoted to the problems of legal nature of information human rights in the system of human and civil rights. The article presents the analysis of international and national normative acts concerning the enforcement of the studied category. The author gives his own definition of “information human rights” and a system review of their legal nature. The interrelation of such notions as “information human rights” and “right to information” is shown.

Key words: information, human rights, information human rights, right to information, generations of human rights.

Вступ. Розвиток сучасного суспільства не можливий без розвитку інформаційних технологій, що, в свою чергу, відіграють велику роль у формуванні соціокультурного простору. При цьому в науковій доктрині спостерігається висока зацікавленість учених таким явищем, як інформаційні права людини, які є логічним наслідком розвитку інформаційного суспільства на фоні становлення технологічних глобалізаційних процесів у світовій спільноті. Рядом нормативно-правових актів як міжнародних, так і національних проголошу-

ються, закріплюються та охороняються права людини як природні можливості індивіда, які забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх можливих сферах суспільного буття. Права людини є невід'ємними, природними, незалежно від національної, расової, релігійної чи політичної приналежності. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства наприкінці ХХ ст. викликав потребу визначення й відповідного регулювання, охорони та захисту правовими засобами суспільних відносин щодо інформації. Так, дослідження проблематики інформаційного права, зокрема інформаційних прав людини, займалися К. Беляков, В. Брижко, Р. Калюжний, В. Ковальський, Б. Кормич, В. Ліпкан, А. Марущак, П. Матвієнко, К. Полетило, О. Селезньова, К. Татарникова, О. Тихомиров, В. Цимбалюк, М. Швець, Ю. Шемшученко, О. Шепета та інші.

Аксіологічне пізнання природи інформаційних прав дає уявлення про еволюцію правового феномену інформаційних прав людини на сучасному етапі їх становлення, що є основною метою нашого дослідження.

Постановка завдання. Враховуючи велике значення досліджуваного питання, потрібно звернути увагу на важливість вдосконалення та розвитку інформаційного законодавства, провести розмежування понять «інформаційні права» та «право на інформацію».

Результати дослідження. Наука вказує, що для формування права необхідна наявність ядра моральності у структурі правовідносин. На думку С. Алексєєва, права людини виявилися саме тим соціальним началом, яке покликане визначити високий правовий статус індивіда, автономної особистості, що не поступається положенням державі, як суверенну – носієві політичної влади [1, с. 511].

Розвиток прав людини зумовлений духовними, моральними потребами особи, які ґрунтуються на її індивідуальності. Тому формувати нове покоління прав людини необхідно в напрямі визнання високого статусу особи, що наділена найвищою цінністю – свободою. Свобода людини є складною категорією, яку норма права лише констатує. Це пояснюється тим, що свобода як уявлення виникла раніше за правову норму, вона є основною категорією моральної та релігійної норм, які є первинними (за своїм виникненням) щодо норм права. При цьому право – це тільки констатація й закріплення можливостей особи, релігійні та моральні переконання – це внутрішня сторона поведінки особи, що виявляється в мотиві, меті дії суб'єкта. Тому при розробленні нового покоління прав людини можна запропонувати зближення норм права та норм моралі, релігії, оскільки мораль є головною рушійною силою всього розвитку суспільства. Четверте покоління прав людини – це незалежність і альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, що ґрунтується на автономії в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії [2, с. 101–107].

У науковій доктрині не вироблено уніфіковано підходу до визначення поняття «інформаційні права», не утверджено стали дефініцію цього терміну, не вирішено питання приналежності до того чи іншого покоління прав людини.

Так, І.Л. Бачило вказує, що інформаційні права людини – це основні права й свободи громадян, реалізованих у інформаційній сфері [3, с. 220]. Варто зазначити, що такого змісту поняття навряд чи задовольнить нині існуючі потреби науки та практики, адже воно не містить досить чітких і зрозумілих меж, не характеризується необхідною конкретикою.

В. Постульга вказує на те, що зміст інформаційних прав людини становить не стільки коло визначених можливостей особи, скільки ряд саме обмежень на фоні загального дозволу, а закріплення в законодавчих актах відповідних обмежень є основним способом визначення правочинностей, пов'язаних з цією групою прав і свобод [4, с. 105–106].

Певна річ, такого роду визначення є скоріше досить вдалою рекомендацією для методологічного пошуку істинного визначення, ніж пропозиція дефініції категорії інформаційних прав людини.

П. Сухорольський під інформаційними правами людини розуміє певний перелік основних її прав у різних сферах, на які значною мірою впливає розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у інформаційному суспільстві [5, с. 21].

Значить, ключовою етимологічною складовою визначення інформаційних прав людини є поняття «інформація».

Інформація, на думку І. Юзвішина, – це фундаментальний генералізаційно єдиний і безвладно нескінченний законопроцес резонансно стільникового, частотно квантового й нульсингулярного самовідношення, самовідображення, відношення, взаємодії, взаємоперетворення, взаємозбереження (у просторі та часі) енергії й руху на основі матеріалізації й дематеріалізації у вакуумосферах і матеріосферах Всесвіту [6, с. 12].

Як бачимо, наведене визначення наповнене не скільки правовим змістом, стільки фізичним, математичним, кібернетичним смисловим навантаженням, що, хоч і розкриває змістові матеріалістичні ознаки явища інформації, але є не інтерпретованим у гуманітарному вираженні та не прийнятним в контексті правового поля.

Доктор філософських наук О.П. Дзьобан пропонує таке визначення інформації: це матеріальний слід (відображення), що залишається при взаємодії двох і більше матеріальних тіл і процесів один в одному, потенційно здатний бути сприйнятим кимось саме як слід тіла, що залишило його, або процесу. Існування інформації, таким чином, носить двоякий характер – існування «само по собі» та існування «для іншого» («функціональне» визначення). Таке розуміння інформації допомагає, з точки зору вченого, по-перше, розмежувати компетенцію природничо-наукових і соціально-політичних дисциплін у дослідженні різних сторін інформаційних систем і процесів, а по-друге, ясно зрозуміти, що технічний (природничо-науковий) бік цих систем і процесів складає підлеглу їм частину. Отже, головний напрям їх дослідження лежить у сфері саме соціально-політичного, а не природничо-наукового й не технічного аналізу [7, с. 35].

Очевидно, що саме в такому смислово відображенні поняття «інформація» набуває свого поширення в нормотворчості, є адаптованим для використання гуманітарними науками та зручним для трактування в юридичній площині.

Подією, що передувала визнанню на міжнародному рівні права на доступ до інформації, стало проголошення на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН (1946 р.) свободи інформації як фундаментального права людини, критерієм усіх свобод, захисту яких присвятили себе об'єднані нації (резолюція 59 (I) 42 [8].

Нормативне відображення прояву інформаційних прав людини знаходимо в ряді основоположних міжнародно-правових актів. Так, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. в ст. 19 закріплює право людини на свободу переконань і вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань, шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами, незалежно від державних кордонів [9].

Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. містить ст. 10 такого змісту: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [10].

У Міжнародному пакті про громадянські й політичні права від 19 грудня 1966 р. закріплено обов'язок держави негайно оголошувати й доводити належну інформацію до населення щодо виникнення та існування надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою (ст. 4). А в ст. 19 вказано, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово або за допомогою друку, художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [11].

Основою національного законодавства є Конституція України [12], в нормах якої відображені основні права, свободи та інтереси особи та громадянина. Доцільним є дослідити положення Основного Закону на предмет закріплення інформаційних прав людини.

Критерієм класифікації прав і свобод людини та громадянина є, як правило, сфери життєдіяльності індивіда, що виступають своєрідним простором, у межах якого здійснюється

їх охорона. За цим критерієм у Конституції України виділяють такі основні групи прав і свобод, як громадські, політичні, економічні, соціальні та культурні [13, с. 7].

Так, ст. 34 Конституції України закріплює те, що кожному гарантується право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Також ст. 50 Конституції України гарантує, що кожен має право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [12]. Аналіз наведених конституційних положень призводить до висновку щодо гарантування громадянину саме права на інформацію, використання її на свій розсуд тощо.

При цьому можна вести мову про захист інформаційних прав у аспекті заборони втручання в його особисте й сімейне життя (ст. 32 Конституції України). Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї, право вимагати вилучення будь-якої інформації, та право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [12].

Окрім того, на підставі детального аналізу конституційних положень, які закріплюють права людини та громадянина, можемо стверджувати, що реалізація більшості гарантованих прав так чи інакше пов'язана із інформаційними правовідносинами (відносинами, що виникають з приводу тієї чи іншої інформації). Такий висновок підтверджується тим, що механізм реалізації більшості взаємовідносин між фізичними, юридичними особами, державою, світовою спільнотою на сучасному етапі становлення інформаційного суспільства так чи інакше пов'язаний з діями інформативного характеру. Дана обставина пояснюється загальною динамікою розвитку суспільства, його технічних розробок, комунікацій та нарощування інформаційно-технологічного потенціалу.

Спробуємо проілюструвати вказану тезу на прикладі конституційних норм.

Так, ст. 28 Конституції зазначає, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням [12]. З цього випливає: обов'язок суб'єкта провадження дослідження – надати необхідну та достатню інформацію особі, перш ніж піддати її останньому. Є обов'язок повідомити (дослідник) і право отримати інформацію (піддослідний).

Кожного заарештованого має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено йому його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто й користуватися правовою допомогою захисника. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого (ст. 29 Конституції України). А в разі необхідності проведення обшуку житла особи, її необхідно ознайомити з відповідним вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України) [12].

Інформаційні права та свободи також пов'язані з правом на свободу світогляду та віросповідання, що передбачає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ст. 35 Конституції України) [12].

Крім того, Основний Закон України містить низку прав і свобод, що є інформаційними за формою, але економічними чи соціальними за змістом. Серед таких, передусім, права, передбачені ст. 54 Конституції, які встановлюють громадянам гарантію свободи літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди,

за винятками, встановленими законом [12]. Таким чином, різноманітність інформаційних прав і свобод передбачає подальшу їх інтерпретацію та класифікацію з метою виявлення їх проникнення у всі сфери суспільного життя.

Конституційний механізм нормативної регламентації інформаційних правоможливостей не спрацьовує в повну силу, в тому числі через наявну декларативність формулювань визначальних положень стосовно вихідної для всіх існуючих узаконених інформаційних прав категорії права кожного на інформацію, особливо в частині закріплення гарантій їхньої реалізації. Реальна пряма дія конституційних норм, якщо не унеможливується, то ускладнюється права особи, знижується ефективність правового регулювання у відповідній сфері відносин [14, с. 115].

Варто також згадати положення Закону України «Про доступ до публічної інформації», в якому детально регламентовано порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес [15].

Також існує низка інших нормативно-правових актів, направлених на урегулювання суспільних відносин, пов'язаних з інформацією різного виду (закони України «Про Концепцію державної інформаційної політики», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист прав споживачів», «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про державну таємницю», «Про звернення громадян», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» тощо).

Таким чином, зміст понять «інформаційні права» та «права на інформацію» є не тотожними, а співвідносяться між собою як загальне та конкретне, ціле та частина. В такій схемі інформаційні права виступають значно ширшими (є загальним, цілим) щодо права на інформацію (є частиною), тобто права збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію. Адже перше охоплює право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів, переконань, релігії, політичних вподобань, ідеології тощо.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що інформаційні права людини не є однорідними за своїм змістом (політичного, соціального, економічного спрямування), але однорідні за формою – інформаційною складовою.

Вважаємо, що основою інформаційних прав людини визначаємо право на інформацію, яке включає право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Основою права на інформацію є право людини на доступ (отримання) до інформації. У свою чергу, інформаційні права людини – це гарантовані державою можливості людини задовольняти її потреби в отриманні, використанні, розпоряджанні, поширенні, охороні та захисті обсягу інформації, необхідного для належного рівня життєдіяльності в суспільстві.

Інформаційні права, з приводу яких виникають інформаційні відносини, є основоположними, природними за своєю суттю, необхідними для становлення й розвитку особистості, для належного функціонування держави. Саме тому існує необхідність подальших інтенсивних наукових пошуків з проблеми інформаційних прав людини, інтернет-відносин, всіх нині можливих та необхідних до уніфікованого нормативно-правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням новітніх інформаційних технологій у різноманітних сферах суспільної діяльності людини.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2002. – 608 с.
2. Аврамова О.Є., Жидкова О.С. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О.Є. Аврамова, О.С. Жидкова // Право України. – 2010. – № 2. – С. 101-107.

3. Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право. Учебник. – СПб. – Юрид. центр Пресс, 2001. – 789 с.
4. Постульга В. Термінологічні проблеми визначення меж інформаційних прав людини / В. Постульга // Право України. – 2001. – № 11. – С. 105–106.
5. Сухорольський П. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства / П. Сухорольський // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 1. – С. 18–23.
6. Юзвишин И.И. Информациология или закономерности информационных процессов и технологий в микро– и макромирах Вселенной. – [3-е изд., испр. и доп.] / И.И. Юзвишин. – М. : Радио и связь, 1996. – 213 с.
7. Дзьобан О.П. Інформація в контексті антропосоціогенезу: філософський аспект / О.П. Дзьобан // Інформація і право. – № 1 (1). – 2011. – С. 34–40.
8. Созыв международной конференции по вопросу о свободе информации: резолюция 59 (1) первой сессии Генерал. Ассамблеи ООН от 14 дек. 1946 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/ga/1/docs/res1.htm>.
9. Всеобщая декларация прав человека. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
10. Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р., ратифіковану Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 грудня 1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
12. Конституція України. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
13. Скрипнюк О.В. Курс сучасного конституційного права України / О.В. Скрипнюк ; Акад. правових наук України. – Х. : Право, 2009. – 466 с.
14. Костецька Т.А. Конституційно-правове регулювання інформаційних прав: деякі термінологічні аспекти / Т.А. Костецька // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 114–117.
15. Закон України «Про доступ до публічної інформації». – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 32. – Ст. 314.

